

Normalizace - rozhovor s pamětníkem

Vypracoval: Jakub P.

Pamětník: Anonymní

Rok narození: 1947

V roce 1968: 21 let

Pochází ze Strakonice, z umělecké rodiny, z osmi sourozenců. V září 1968 započal studium na vysoké škole AMU. S rodinou nežil již od svých 15 let, kdy se odstěhoval na internát do Prahy, ale svou vlastní rodinu založil už v roce 1972. Celou prvotní vlnu normalizace prožil prakticky na vysoké škole, takže jak sám uvedl, sledoval dění ze studentského pohledu, nikoli z praxe. Od roku 1972 byl však de facto trvale zaměstnaný.

Jak vnímala tvoje rodina celou situaci na počátku 70. let? Dotkla se vás konkrétně situace zásadněji, jakožto umělecké rodiny?

Především je potřeba zdůraznit, že my jsme prožívali tu dobu bezprostředně v tom. Já jsem byl přímo 21. srpna v Praze a při okupaci jsem tu byl „na vlastní kůži“, spal jsem u kamaráda tady o prázdninách. Ale ta největší změna přišla až po roce 70, to znamená, když se vyměnilo vedení ÚV KSČ. Což bylo v roce 69 na jaře a to mělo dopad až od roku 70 a dále. To znamená, že to bylo uprostřed našeho studia a my jsme to prožívali trochu jinak, já jsem zažil tu studentskou stávku v roce 1969. Takže to jsme byli stále všichni plný elánu a odhodlání, že všechno může být ještě zpátky, tak jak jsme to zažili v roce 67, 68, ale vono už to vratný prostě nebylo. Celá naše rodina nějak tímhle tím postižená nebyla, celým tím normalizačním procesem. Náš otec v té době akorát končil zaměstnání, myslím 74 to bylo. Čili u něj to došlo naprosto přirozeně a my jsme byli v první půli 70. let skoro všichni ve škole, částečně po škole, takže to člověk vnímá úplně jinak (první zaměstnání, atd.). Takže po stránce existenční jsme rozhodně neměli žádný problémy. Vono se to začalo lámat v tom roce 70, já tomu vždycky říkám, že to jsou takový černý roky, opravdu takovej pocit beznaděje byl 72 – 78, to bylo černý...

Projevilo se to nějakým způsobem ve škole či v zaměstnání později?

Ve škole se to projevilo především tím, že tehdy byl ve škole povinný tzv. marxismus leninismus, to byla soustava nauk. Tak my jsme v roce 68 v září v té škole byli tak jako neklidný, nejistý, protože my jsme třeba byli ročník, kterej ten první rok vůbec tyhle ty předměty neměl, protože se zrušili. A v roce 69, co si pamatuju, nám dali jako předmět sociologii, která tam předtím vůbec nebyla, byl to takovej první pokus zkusit něco jinýho. Ale ani ty kantoři na to nebyli připravený, takže sociologie se u nás de facto moc neuměla. Takže po stránce studijní, jsme zažili takovou tu nejistotu, že vlastně nevěděli co s námi se studenty, to je potřeba říct i zpětně. Ale co se týče problému, tak vyloženě studijní problémy jsem nezaregistroval ani u svých kolegů, ale co začalo bejt pak naprosto jasný, že se stvrzovaly podmínky přijetí. To znamená, že pak byli tzv. prověrky, které byly v řadách

komunistů, takže ten kdo tím neprošel, tak začal mít velké existenční starosti a zejména jejich děti potom v přijímání na vysokou, to byla opravdu katastrofa. Já jsem to ostatně pak zažil i jako mladej kantor, že otázka přijímacích zkoušek začala být pro nás složitá. Jsme si třeba vybrali talentovaného člověka a nemohli jsme ho přijmout z těchto důvodů. Zažil jsem na vlastní kůži jedinou věc, když jsem začal v roce 1972 naplno učit, že jsme museli podepisovat takový nemravný prohlášení o tom, co říkáme na sovětskou okupaci a jak se s tím hodláme vyrovnat, jak se hodláme zapojit do normalizačního procesu atd. To byly takový nechutnosti spíš jenom...

Jak vnímáš rozdíl ve školství a ve svobodném uplatnění, co se týče kultury před a po okupaci?

Co se týče vzdělání, tak to byl uzavřený systém, ale byl v tom roce 70 uzavřený dovnitř. My jsme v podstatě nikdo neměli možnost se sebrat a jet na nějaký stáže, nebo tak, zcela výjimečně. Já jsem měl teda velikou kliku, že jsem se v roce 72 dostal na šesti týdenní stáž, tzv. letní školu do Itálie, přede mnou tam byli zase dva jiní studenti. Takže tam nějaká drobná možnost vyjet ven v rámci studia u nás na škole byla, ale bylo toho strašně málo, pouze pro několik málo lidí. Co se týče té profesní stránky, já zas na tohle nemůžu nadávat, protože nás oni jako mladou generaci potřebovali a tehdá se nově konstituovaly umělecké svazy. Tak jeden z nich, který se mě týká, je Svaz českých skladatelů a koncertních umělců, oni potřebovali mladé skladatele, interprety a muzikology. A výběrově nám docela slušně otevřeli dveře, takže my jsme třeba z hlediska profese měli celkem jednoduchý a hladký start potom do praxe, protože to, co ten muzikant potřebuje po škole, aby moh hrát, je být na podiu. Takže to všechno, musím říct, že celkem fungovalo. Ale za cenu, že kontakty byly omezeny na minimum. Ten problém byl v tom, že všechno bylo centrálně direktivně řízený, to znamená, že jsi neměl svobodnou volbu, že tohleto nechceš dělat, prostě buď si přijal tu příležitost, a pak si něco dělat moh, nebo jsi ji nepřijal, a pak si byl někde v podzemí. Tam nebylo jiný řešení... Anebo tzv. pasivní rezistence se tomu říkalo, že se s tím ty lidi smířili, dělali si svoje, doma si vyprávěli svoje věci a na venek hráli tu komedii, jakože je všechno v pořádku. Ale to byla situace řekněme bizardní a taková schizofrenní.

Mohl bys popsat, jak velký měla na kulturu vliv změna režimu a jak velký měla vliv míra angažovanosti umělců v politice?

Objektivní to určitě nebude, je to subjektivní názor člověka, který věci zažíval. Co se totálně změnilo, i když teda z vyprávění kolegů to bylo předtím taky, protože já byl tenkrát mladej kluk, tak jsem se řadu věcí od těch starších teprve dozvídal, ale i předtím to bylo dost tvrdě řízeno. Po tom roce 70, jak už jsem říkal, se znovu ustavovaly umělecké svazy, což byla taková profesní organizace a kdo se dostal mimo ni, měl potom docela problémy se v té profesi uplatnit a bylo velmi žádoucí tam být. Už samo o sobě, jakmile něco takového postavíš, tak ty lidi začneš třídit a svým způsobem to vede i k tomu, že ty lidi jsou ochotni udělat i něco přes čáru, co by ve svobodným životě nedělali. To znamená, že se chtějí svým způsobem nahlas projevovat nebo nahlas demonstrují nějakou věc, kterou by možná

s čistým svědomím ani nedělali. To je ten jeden z řekněme skrytých nátlaků na ty lidi a v kumštu to bylo strašně silný, v tej muzice ještě přece tolik ne, ale silnější to bylo v literatuře, ve filmu, v divadle, tam úplně evidentně... Chtěli od nich v podstatě takovou veřejnou zповěď, veřejný vyslýchání z toho co si myslí nebo nemyslí a to beru jako největší svinstvo vůbec, že to vedlo k určitejm přetvářkám lidí. Potom, to co se ptáš, zdánlivě si umělci mezi sebou v rámci těch jednotlivých svazů a různých dalších organizací tzv. mohli dělat, co chtěli, ale to vůbec není pravda. Bylo to všechno tvrdě hlídáno, tzv. Ideologickým oddělením ÚV KSČ, který právě sledoval myšlenkový proudy a dosti radikálně modeloval, co se tak zvaně chce a to taky bylo podporováno. Čili byly celý oblasti kumštu, který podporu nedostali a ty lidi to dělali buďto „do šuplíku“, nebo to byli schopni prezentovat v rámci nejbližšího okolí, anebo prostě přestali úplně tvořit. Těch případů byla celá řada taky, protože než se nesvobodně vyjadřovat, to už radši nedělali vůbec nic.

Jaká byla vůbec motivace umělců po roce 1968 a myslíš, že byl ten dopad tvrdší, než v jiných odvětvích?

Opět můžu soudit jenom podle sebe a každý to odvětví umění nebo kultury mělo jiný podmínky. Především to zase není všechno černobílý. Byla to fantastická doba pro prezentaci umění, který tak zvaně nešlo proti. To znamená, že pokud to byl produkt umění, kultury, kterej byl respektovanej... Nebyl podporovanej, tam nejde o to, když třeba někdo napsal kantátu na oslavu na nějaký komunistický výročí, já myslím normální potřebný věci, jako když někdo napsal symfonii, ten napsal smyčcový kvarteto, ten napsal koncert pro housle... Takže v našem oboru vznikla celá řada podivuhodných věcí, právě proto, že to bylo odbytiště. My jsme měli pravidelné série orchestrálních koncertů, komorních koncertů, festivaly svoje, atd. Ale to všechno se po listopadu 89 totálně rozbilo, tenhle systém. V tom to byla fantastická doba, ale ono to bylo něco za něco... Aby ty kumštýři si tzv. koupili, tak jim dali tuhle šanci a bylo dost peněz do kultury, speciálně na tu podporu. Takže se to nedá vidět jenom v tom smyslu, že tam byl nějaký nátlak, ona byla taky možnost věci dělat. Ale je fakt, že když někdo nebyl v tom establishmentu, když s tím nechtěl mít nic společného, a bylo takovejch pár našich kolegů, tak prostě ta příležitost na tu prezentaci byla strašně malá. A v každém tom druhu uměleckém byli lidi, kteří měli skutečně existenční problémy. Živili se například něčím jiným, nemohli zavadit o práci v oboru atd.

Znáš nějaký konkrétní případ?

No tak třeba Jan Klusák, ten odmítal s tím něco mít a měl naštěstí dost kamarádů, takže se chytil ve filmovej muzice a psal muziku pro divadlo. A měl zase kamarády, který ho sem tam někde zahráli, ale ne na oficiálních podiích, takže ty případy tady byly taky. Nebo tamhle tomu režim nepodporoval duchovní tvorbu a byli autoři, kteří se věnovali pouze duchovní tvorbě, psali prostě pro kostel... Tak taková věc třeba neměla v tu dobu šanci, ta se dělala jenom amatérsky nebo někde mezi přáteli.

Když teď opustíme kulturu, jak se o událostech mluvilo u vás doma v rodině, byl velký rozdíl mezi soukromými rozhovory doma a veřejnými, nebo se o situaci doma nemluvilo kvůli mladším sourozencům, aby nic náhodou neprozradili?

To je právě to, ty lidé žili ve schizofrenní době, takže mezi sebou (v rodinách) se mluvilo naprosto otevřeně, ty lidé věděli, o co kráčí. Nebo tam, kde měl člověk důvěru, si lidé dovolili mluvit otevřeně, ale na venek ta otevřenost prostě mizela. To bylo vidět z roku na rok, jak jsou ti lidé uzavřenější a jak se v podstatě bojí. U nás se o těch věcech mluvilo naprosto normálně, navíc my jsme jako sourozenci věkově hodně blízko, takže jsme to všickí zažili už ve studentském věku, tudíž tam už nebylo o čem povídat. Ale znám to z rodin, že skutečně měli třeba rodiče obavy mluvit s dětmi, aby náhodou něco neplácli například ve škole nebo někde na písku... Takže to máš pravdu, že tyhle věci existovaly, já osobně jsem to nezažil, ale jako mladej kantor jsem si moc nebral servítky a s těmi studenty jsem mluvil. Je fakt, že takové ty obecné politické věci, jako je sovětská okupace, atd. to bylo v podstatě společenské tabu. A než abys mluvil o internacionální pomoci spřátelených armád, tak to ti z pusy prostě nešlo (to byla oficiální verze srpna 68).

V té době byla povinná vojenská služba. Kdy tebe zastihla, týkaly se tě tzv. modré knížky?

Já jsem byl regulérně odveden v 18 letech, ačkoli jsem měl těžký úraz na noze a každý normální vojenský komisař by mě býval uznal neschopným, ale pod záminkou toho, že my muzikanti stejně půjdeme někam hrát, že to je jedno, tak jsem neprotestoval. Nechal jsem se odvézt a na vysoké škole byla tzv. vojenská katedra, to znamená, že jsi musel navštěvovat, tuším, 4 semestry plus nějaká vojenská cvičení a pak jsi měl jenom jednoroční službu oproti dvěma letům, což byla ta velká výhoda. Takže já, když jsem na tu katedru na vysoké škole přišel, tak po mě chtěli, abych natáhnul tvrdé vysoké boty tzv. kanady, což já na tu nohu prostě nenatáhl, takže mě honili po špitálech a doktoři říkali, hele to je jasná modrá knížka. My jsme tomu tak říkali, ale to byl v podstatě průkaz neschopnosti. Takže řekli, že ano, ale nedoporučovali bychom vám to absentovat, je potřeba chodit na rehabilitace a všechno, takže já jsem rok chodil poctivě po špitálech a pak mě teda uznali neschopným. Ale vím, co to zhruba obnášelo, protože tak rok jsem na tu vojenskou katedru musel chodit, tudíž trochu takový tý debilní vojínčiny jsem taky zažil, ale nebyl jsem přímo na vojně.

Jak na povinnou vojenskou službu nahlížela obecně celá tvoje generace, byla to spíše legrace, nebo se to bralo vážně?

Tak především na tej vojenskej katedře to byla spíš taková studentská recese a my jsme chodili i s divadelníky, takže řada těch herců jako je Jiří Lábus a další to samozřejmě parodovali, ale pouze do té doby, než šli na ostro na cvičení, tam už ty parodie moc nešly. A celý národ tu stránku vojenské služby víceméně švejkoval. Myslím, že mezi vysokoškoláky to nikdo nebral vážně a každej to bral tak, že si vodkrotí tu vojenskou katedru, bude mít kratší vojenskou službu, takže kdo moh, tak si tu modrou knížku snažil nějak opatřit, respektive se z tý vojny ulejt. To byla úplně obecná tendence.

Ted' se ještě zeptám, jak jste vnímali dění na politické scéně, tzv. velké dějiny?

Tak ono se to vždycky vidí a hodnotí až zpětně, co je tou nejdůležitější událostí. Ale ten největší šok pro nás asi byl rozběh zejména prvního půl roku 68, ten zlom, když přišly armády, pak ještě to doznění v roce 69 a následně ta temnota 70. let. Toto byl v podstatě pocit z té doby. Po roce 80 se to začalo už trochu zase lámat k lepšímu a všechno se dostalo kolem roku 85 na docela slušnou úroveň.

Mohl bys něco říct k tehdejším volbám?

Volba by měla bejt vždycky z něčeho, že jo... Když někdo připraví kandidátku a ty chodíš jenom zaškubávat raz, dva, tři, čtyři, tak to v podstatě není volba, to jsou preferenční hlasy. Vim o případech, že když lidi nechodili k volbám, tak měli docela problémy poté v zaměstnání, což se bralo jako občanská nespolehlivost. Takže k těm volbám se obecně chodilo, ale bralo se to formálně, prostě ti tam šoupli nějaké lístky, abys ho dal do volební urny. Řada lidí tam házela ty lístky nevyplněné, takže vim, že byly i takové pokusy ty lidi kontrolovat za plentou, co tam dělaj a tak. Prostě to byly nefér věci.

Týkala se poté normalizace tvého života, zažil jsi nějaké kontroly nebo jsi tu velkou změnu viděl na okolí?

Například neustále jsme byli pod nějakým posuzováním občanské angažovanosti. Tam byli třeba tzv. uliční důvěrníci, to je prostě absurdní situace, že někdo, kdo tě vlastně vůbec nezná, tak na tebe píše třeba posudky na postup v zaměstnání. Takže já jsem tohle zažil několikrát ve dvou bydlištích (v Proseku a potom na Starém Městě), že na mě psali posudky lidi, který já jsem v životě neviděl. To je teda ten způsob v podstatě fízlováckej a nedělám si iluze, že z řad normálních pracovišť jeden druhýho udávali. Tohle se našlo až po roce 89, kdy se otvíraly archivy, tak se lidi nestačili divit, kolik udání byl jeden na druhýho schopn napsat. To beru jako nejhorší stigma doby, taková ta demoralizace mezi lidmi, beru to jako to nejhorší, co se vůbec mezi lidmi může dělat. Další důležitou věcí bylo odvolávání dobřejch lidí na důležitých postech, jako byli například ředitelové, kam se pak dosazovali průměrní až podprůměrní zaměstnanci. Ti si pak dosazovali další svoje podprůměrné zaměstnance a tohle to globální snižování pracovních schopností bylo vůbec nejhorší. A potom, co bylo taky šílený, tzv. autocenzura. Že lidi už sami neuveřejňovali věci, co by mohli, protože se báli, a neřikali věci na veřejnosti sami od sebe. To vedlo k totální destrukci a demotivaci potom.

Jak vnímala „běžná“ veřejnost disidenty a Chartu 77?

Když si dneska ťukneš na klávesnici, na internetech a na mobilech, máš všechno, ale nezapomeň, že jsme byli na určitej technologickej úrovni. Čili například slovo literáta, pokud nebylo někde vytištěný nebo někde namnožený aspoň, tak jsi se k němu prostě nedostal. Takže o spoustě věcech jsi třeba slyšel, že existují, ale do ruky jsi to v životě nemohl dostat. To je prostě věc, která se nedá vůbec dneska srovnávat. Například teda Charta, o ní jsme věděli pouze zprostředkovaně, že něco bylo, jenom proto, že nás nutili, abychom podepisovali nějakou Antichartu.

Jak jsi vnímal celou tu kampaň proti Chartě?

V podstatě jsem neměl možnost vědět, o co jde, protože jsem neměl možnost poslouchat Svobodnou Evropu (neměl jsem na to aparát, navíc tady v Praze byly všude rušičky), čili já jsem jenom věděl, že se něco děje... Třeba jméno Václav Havel, slyšel jsem, kdo to byl, ale já jsem ho znal spíše jako pojem ještě z divadla Na zábradlí z 60. let, já jsem si ho nedokázal spojit s tím, že tady stojí za nějakým takovýmhle velkým hnutím například. Takže člověk se ty věci dozvídal spíš až po nebo zprostředkovaně nebo ti o tom někdo vyprávěl, že se něco takového děje, že se stalo vůbec něco takového, ale k těm materiálům osobně, jsme se dostali až bůhví kdy, takže většinou s velikánským zpožděním. A ještě jedna věc, technologicky si představ, že jedna věc musela být napsána na klasickém psacím stroji, někdo to musel naťukat, vkládaly se tam průklepový papíry, čili nějaká třetí, čtvrtá kopie už nebyla skoro k přečtení. Teď se to ještě potajmu, opravdu na černo, a ty lidi riskovali existenci, na prvních kopírákách kopírovalo. To jsi skoro nepřečet ten materiál a takhle se to předávalo pokoutným způsobem, naprosto pionýrský doby, dneska když to někomu vykládáš, tak si myslí, že mluvíš o nějakym pravěku...

K tomuto tématu by to bylo všechno, ale teď ještě na závěr tvoje shrnutí celé doby. Byla to citelná změna, nebo jsi to bral jako dobu jako každou jinou?

Můžu říct pouze toto: 70. roky, o čemž tedy hlavně mluvíme, 80. už byly trochu jiný, byla především doba mého vysokoškolského studia a začátku profesní existence. Čili my jsme to vnímali po té stránce svého osobního rozvoje jinak, než jenom tu obecnou politickou situaci. To je potřeba od sebe oddělovat. Ta politika nebo obecná situace ve společnosti na tebe dolíhá zprostředkovaně. Pocity beznaděje, černoty, nemožnosti cokoliv dělat, to provázelo každého z nás. Ale je otázka, jak to k sobě pouštíš, nebo nepouštíš. Takže já bych to přísně od sebe odděloval, jak to člověk prožíval sám jako individuum, a druhá věc, jak se to bralo obecně. Obecně to je doba letargie, apatie, nechuti něco dělat, v podstatě tomu říkám černota. Osobně po stránce profesní a studijní to bylo jako každý studijní léta, nejkrásnější doba, co může vůbec bejt. Máš dobu, kdy začínáš, spoustu věcí se snažíš nasávat, sledovat, atd. To už se ti nikdy v životě potom neopakuje.

A pokud spojíš obě tyto oddělení do jednoho, tak na toto historické období vzpomínáš spíše kladně nebo záporně?

Já to takhle černobíle říct nedokážu, to prostě nejde. Profesně to byly doby, které se dneska prostě nepotkávají. 70. a 80. léta pro nás, jako pro muzikanty, byly vynikající. 90. roky nestály za nic, teď se to trošičku láme, ale je to velmi svízelné, například z hlediska prezentace kumštu. To nemůžeš srovnávat, po stránce profese to byla dobrá doba, po stránce politické naprosto špatná. Musel by sis z toho udělat nějaký průměr, ale obecně dnešní možnost kdekoliv se podívat, kdekoliv se informovat, cokoliv vidět a slyšet na vlastní uši, to je něco co jsme absolutně nedostávali a to je ta základní chyba. A druhá věc, masírování vědomí lidí...

Vlastní shrnutí:

Původně jsem si myslel, že půjde pouze o nějaký ten krátký odpolední rozhovor s jedním z rodinných příslušníků u kafe, že si to nahraju, za pár minut přepíšu a bude hotovo. To jsem se ale zmýlil. Měl jsem totiž štěstí, že zpovídaná osoba byla upovídanější, než dokonce sama předpokládala, takže můj původní seznam pár stručných otázek se rozrostl na sedmistránkový rozhovor plný zajímavostí jak ze života, tak z celkového pojetí normalizace od běžných občanů. Nejvíce jsem se soustředil na kulturu v Československu, co se týče možností v tvorbě, produkci, cestování do zahraničí nebo vzdělávání, jelikož jsem věděl, že zpovídám osobu, která se v této zajímavé branži orientuje. Kultura sama o sobě je zajímavým fenoménem a její možnosti byly v různých obdobích různě velké. Dalším tématem, které mě neméně zajímalo, kromě těch potřebných obecných názorů na politickou situaci, byl fenomén povinně vojenské služby. Celkově je pro mě období normalizace zajímavým historickým zákoutím, které sice na venek působí šedivě, ale uvnitř skýtá mnoho zajímavých, leckdy krutých příběhů.

Kromě důležitých historických znalostí z komunistického období, které celá práce i její příprava poskytovala, mě také obohatila i samotná činnost. Rozhovor je také zajímavá forma novinářského cvičení a student si tak okoření neustálé nudné monotónní zpracovávání seminářek a zápisů o četbě. Pokud bych to měl srovnat s podobným typem rozhovoru s pamětníkem, jež jsme dělali v tercii a týkal se našich prarodičů a jejich vzpomínek na období 13 let, tak mě tento bavil mnohem více. Jednak bylo zadané téma a forma daleko volnější a také zajímavější. Navíc když k tomu přičtu fakt, že jsem celou dobu myslel na to, že moje práce poté ještě může pomoci studentům historie na vysoké škole, tak to беру jako zajímavou zkušenost. I když jsem kvůli tomu musel obětovat jednu neděli, což bych jinak neudělal, tak mě v celkovém součtu práce bavila. Na jiné problémy, než technické s nahrávacím zařízením, jsem nenarazil.